

УДК 811.161.2'27:316.48

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2021.28.235561>

І. В. Гарбера,

канд. філол. наук,

Донецький національний університет імені Василя Стуса,

доцент кафедри загального та прикладного

мовознавства і слов'янської філології

КОНФЛІКТОГЕННІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ)

Статтю присвячено аналізу конфліктогенних фразеологізмів із компонентами БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ). Подано визначення конфліктогенних фразеологізмів.

Дібрано й скласифіковано конфліктогенні фразеологізми з компонентами БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ) у супроводі з відповідними контекстами вживання.

Ключові слова: конфліктогенні фразеологізми, компоненти БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ), міжособистісний конфлікт, конфліктна комунікація.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У фразеологізмах – як унікальному, своєрідному образно-оцінному вербальному фонді – зберігається інформація про соціокультурний досвід нації, зокрема її ставлення до конфліктів, правил поведінки в них, способів їх вирішення й урегулювання. Як стверджує О. Селіванова, «Фразеологізми будь-якої мови є лінгвосеміотичним феноменом, формуючи особливу «підмову», одне з концентричних кіл мови, в якому в усталеній формі зберігаються і транслюються уявлення етносу про світ, культурна й історико-міфологічна інтеріоризація дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду народу» [5, с. 11]. Відтак, проблема дослідження ролі фразеологізмів у творенні, розгортанні й завершенні конфліктної ситуації постає актуальною для сучасного українського мовознавства.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Основними аспектами дослідження міжособистісних конфліктів зокрема та конфліктної комунікації в цілому постають: аксіологія конфліктного спілкування (В. Нагель, О. Халіман та ін.); вербальна, мовленнєва агресія (І. Бублик, О. Демська, Г. Завражина, Г. Панасенко та ін.); етико-психологічні аспекти конфлікту (Д. Бігунов, С. Грушевська, О. Мигалець та ін.); конфліктне спілкування в різних дискурсах (В. Борисевич, І. Василенко, А. Ішмуратов, С. Ланцов, І. Савчук, Л. Славова, О. Співак, В. Тюріна, О. Фадеева, Д. Фельдман, І. Фролова, Л. Чайка, О. Черненко та ін.); конфронтативні мовленнєві жанри (М. Голев, О. Дерпак, Т. Чернишова та ін.); міжособистісне спілкування в міжкультурній взаємодії (Л. Гнатюк, Н. Тарабріна та ін.); способи подолання конфліктного спілкування (Н. Войцехівська, Л. Онуфрієва, С. Форманова, І. Шкіцька та ін.) тощо.

Грунтовні дослідження фразеології в конфліктній комунікації здійснили Л. Білоконенко (докторська дисертація «Українськомовна репрезентація міжособистісного конфлікту» 2017 р., наукові статті «Конфліктогенний потенціал крилатих виразів російської та української мов» 2009 р., «О природе конфликтных паремий» 2014 р., «Обман як вербальний конфліктоген (на матеріалі української та російської фразеології)» 2015 р., «The conflict potential of Ukrainian and Russian phraseology with the value of deception» 2015 р., «Про деякі конфліктні властивості українських фразем» 2019 р. та ін.), Е. Коляда (наукова стаття «Фразеологічні одиниці сучасної англійської мови на позначення динаміки конфлікту» 2013 р. та ін.), Ж. Краснобаєва-Чорна (монографія «Лінгвофраземна аксіологія: парадигмально-категорійний вимір» 2016 р., наукові статті «Аксиологическое пространство фразеологических единиц с положительной оценкой» 2015 р., «Функційно-модельні вияви заперечення у фраземіці» 2015 р., «Специфіка моделювання негативнооцінних фразем (на матеріалі української, російської й англійської мов)» 2016 р., «Специфіка оцінної шкали 'добре – нейтрально – погано' у фраземіці» 2018 р. та ін.), О. Селіванова (монографія «Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)» 2004 р. та ін.) тощо.

Мета і завдання статті. Мета статті – охарактеризувати конфліктогенні фразеологізми з компонентами БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ). Завдання: дати визначення конфліктогенних фразеологізмів; дібрати й скласифікувати конфліктогенні фразеологізми з компонентами БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ), супроводжуючи їх відповідними контекстами вживання.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом студіювання є українськомовні фразеологізми з компонентами БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ) на позначення конфліктної комунікації. Предмет дослідження – кількісно-якісна класифікація конфліктогенних фразеологізмів з компонентами БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ).

Опис фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Фактичним матеріалом статті постають близько 50 конфліктогенних фразеологізмів з компонентами БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ). Серед застосованих дослідницьких методів: описовий (для відбору, класифікації й характеристики досліджуваних фразеологізмів), лінгвокультурологічний (для визначення культурологічного наповнення лексичних компонентів БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ)), контекстний аналіз (для характеристики контекстного оточення аналізованих фразеологізмів), дистрибутивний аналіз (для сегментації текстів конфліктної комунікації та ідентифікації у їх межах відповідних фразеологізмів).

Наукова новизна, теоретична і практична цінність отриманих результатів. Новизна дослідження полягає в виокремленні, описі й класифікації фразеологізмів з компонентами БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ) з позиції їх участі в конфліктних ситуаціях. Теоретична цінність отриманих результатів – в уточненні певних теоретичних положень української комунікативної конфліктології за рахунок опису окремої ділянки конфліктогенної фразеології. Практична значущість одержаних результатів умотивована лінгводидактичними можливостями застосування їх у викладанні курсів із української фразеології, стилістики української мови, культури мовлення, риторики, соціолінгвістики, психолінгвістики, теорії комунікації, функційної лінгвістики тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. На думку Л. Білоконенко, «прагматична спрямованість особи на конфліктну комунікацію уможливує використання фразем у тексті міжособистісного конфлікту, де їм властива пейоративна конотація» [1, с. 12]. Основним об'єктом зазначеної «пейоративної конотації» постає людина, – як зазначає Е. Коляда, – «... значна частина фразеологічних одиниць поєднана однією спільною рисою, а саме їх орієнтованістю на людину, на різноманітні сфери її діяльності, або, інакше кажучи, їх антропоцентризмом» [3, с. 211].

Конфліктогенні фразеологізми – стійкі образні вислови з оцінною конотацією, вживані в різноманітних ситуаціях конфліктної комунікації. Остання потрактована як «репрезентація засобами мови процесу створення, підтримки комунікативного простору, що зумовлений зіткненням різних поглядів, потреб, цінностей індивідів, напруженням і загостренням їхніх суперечностей; ... стає реальністю, коли людина має задум, бажання (навіть неочікуване) використати власні комунікативні дії на шкоду іншій людині [1, с. 6].

Як стверджує Л. Савченко, «Велика кількість фразеологічних одиниць співвідносяться з релігійним і демонологічно-антропоморфним етнокодами. На їх основі реалізується бінарна опозиція 'добро / зло' через компоненти БОГ / ЧОРТ» [4, с. 222]. Бог – у давньому народному світосприйманні – божество долі, щастя, блага, багатства і т. ін.; протиставляється небогу, знедоленості; в однобожних релігіях – Творець, Всевишній [2, с. 43–44]. Біс – уявна надприродна істота, що втілює зло і зазвичай зображується у вигляді людини з козячими ногами, хвостом і ріжками; злий дух, демон, зла (нечиста) сила; чорт, диявол, сатана [Там само, с. 40].

Найбільшу групу серед зафіксованих фразеологізмів з компонентом БОГ формують зосереджені на вираженні різних негативних почуттів до кого-, чого-небудь (незадоволення зокрема): *а Бог би тебе скарав 'уживається для вираження досади, незадоволення кимось' Иди ти під три чорти, не допікай, а то вилаюся. Бігає,*

метушиться, мов той дурний Мартин, що мила об'ївся. **А Бог би тебе скарав!** (З. Мороз); **Бог зна що таке** 'уживається для вираження негативного ставлення до кого-, чого-небудь, незадоволення кимось, чимось' **Маша! Прошу тебе звернути увагу вчительки нашої на те, як балакають наші діти! ..Се Бог зна що таке... се ні на що не схоже...** (М. Коцюбинський); **в три Бога** 'уживається для вираження досади, незадоволення, злості' **Хто [з ворогів] зроби [зробить] зайвий рух – куля в голову! До вікон не підходить! Далі не стримався: – Попалися, в три Бога!!!** (Ю. Яновський); **з Богом, Парасю** 'уживається для вираження незадоволення, несхвалення' **Не хочеш – я тебе не тримаю, з Богом, Парасю. І сама потім прийдеш з плачем** (П. Козланюк); **на Бога** 'уживається для вираження незадоволення ким-небудь, досади' **Ах, не в'язни, на Бога!** – **одпихнула його геть від себе Ганна Михайлівна** (Л. Яновська); **нехай його Бог поб'є** 'уживається для вираження досади, незадоволення з приводу чого-небудь' **Не питайте, – кажу їй [господині], – нехай його Бог поб'є... кравецького пройдисвіта!** (П. Мирний).

Трохи менші кількісно групи утворюють фразеологізми, що виражають:

1) застереження в процесі конфліктної ситуації: **ради Бога** 'уживається для вираження застереження' **Переляк скривлює обличчя дружини. – Ради Бога, ради Бога, Аркадію, що ти говориш!.. – Що чуєш, моє серце** (М. Стельмах); [Фрау Мільх (озирається із острахом):] **Бога ради!** **Хто вам сказав, хто вам міг сказати!..** [Норма:] **Він зловжив вашим довір'ям і вашою любов'ю, так? Фрау Мільх мовчить** (Я. Галан); **хай (нехай) Бог (Господь) милує (боронить)** 'уживається для вираження застереження від чого-небудь, небажання чогось' **Ні на одній вулиці не зустрінеш ні одного чоловіка, неначе – нехай Бог милує!** – **усі люди у усіх містечкові повимирали** (Г. Квітка-Основ'яненко); **От дитина, нехай Бог милує!** – **почувся голос Антоніни.. – І в кого воно вдалося, лиха година його знає!** (О. Довженко); **Гаразд, повернувся я.. спиною і подався своєю дорогою, але що тільки стало стрічатись і бачитись мені на тій дорозі, хай Господь боронить** (Є. Гуцало); **хай (нехай) Бог (Господь) не доводить** 'уживається для вираження небажання чогось, застереження від чого-небудь' **Як пани добрі, то й людям добре. – І в добрих загорюєш для себе хіба три ступні землі на домовину, а в лихих... то нехай Господь не доводить і чути!** (М. Вовчок); **А хай Бог не доведе до такого життя, – бабуся це, – ми їх вигодуємо, виростимо, маленьких...** (А. Головка); **хай Господь одверне** 'уживається для вираження застереження від чого-небудь, небажання чогось' **Чи ви, бабуся, чули таку новину? – ..спитала Христя бабу Оришку. – Яку, дочко? – Оце хай Господь одверне!** – **мовила далі Христя. – На замчищі завелися ті [чорти]** (П. Мирний);

2) характеристику розумово обмеженої людини, не здатної виступати адекватним суб'єктом конфліктної ситуації: **агнець божий** 'безвольна, покірлива, розумово обмежена людина' **Ви вчили лизати руки панам і вашдушпастирям, яких оплачувала польсько-шляхетська влада, ставили нам за приклад божих агнів – смирних і дурнувятих баранів...** (Ю. Мельничук); **Бог розумом зобидив кого** 'хто-небудь розумово обмежений, не може правильно мислити, діяти, оцінювати щось' **Вони [яничари] прямують сюди.. – От і добре. Одвести заслон до самого верболозу. Якщо їх Бог розумом зобидив, вони підуть і далі** (С. Добровольський); **Бог розуму не дав кому** 'хто-небудь розумово обмежений, не може правильно мислити, діяти, оцінювати щось' **Не дав Бог чоловікові розуму змалку, не буде й до останку;**

3) почуття згоди в процесі конфліктної ситуації: **Бог (Господь) з ним (нею, вами)** 'уживається для вираження згоди, примирення, прощення; хай буде так' **Бог з ним, із паном, з помстою, з усім на світі** (М. Коцюбинський); [Кнур:] **То й тебе, діду, дочка кинула?** [Кобзар:] **Покинула, чоловіче.. Та й то я її не суджу, Господь з нею!** (П. Мирний); **Куди ти?** [Ігнат:] **А що мені з вами тут робити? Хотів я вам добра, так ви**

мене не слухаєте. **Біг з вами!** (Л. Костенко); Бог їй суддя ‘уживається на знак невтручання в щось, поблажливого ставлення до когось-небудь’ *Чи найшла Оксана собі уроки чи роботу? – ледача дівчина, не пише мені – Бог їй суддя!* (Л. Українка); *хай (нехай) Бог прощає / простить когось* ‘уживається як традиційна формула вибачення за які-небудь вчинки, дії, за якусь провину’ *Нехай тебе Бог прощає Та добрії люде* (Т. Шевченко); [Генрікова:] *Як же ж я прийду з порожніми руками? Не сила моя! Хай мене Бог простить, а я собі іншої ради не знайду* (Л. Українка); *Служба Божя довгенько кінчалась. Не знаю, як уже він терпів, з тією ногою, а що я... Я, хай Бог простить, попом’явсь. Ну, добре, що хоч достояв* (А. Тесленко);

4) за допомогою одного фразеологізму кілька різних почуттів одночасно, здебільшого негативного плану: *Бог (Господь) з тобою (вами)* ‘уживається для вираження здивування, заперечення, докору, застереження, заспокоєння’ *Голубчику! – засовалася на місці бабуся. – Та Бог з тобою! Півверсти якої лишилось, і ти не довезеш? Не за даром, голубе, десятку дам* (Ю. Збанацький); *Спасибі за хліб, за сіль.. – Що ви, Бог з вами!* – згоряючи від сорому, *замахала мати руками* (О. Гончар); *Роман з острахом і ніяковістю відчуває, що вона хоче поцілувати його в руку. – Що ти, Домахо, Господь з тобою!* – висмикує пальці (М. Стельмах); *Мамо! Господь з вами! чого ви вбиваєтесь?.. це то мене не прийняли, може й не приймуть, – втихомирював Корній матір* (Л. Українка); *Старий – зирк! Се його Катря стоїть проти місяця біла-біла. – Господь Бог з тобою, моя дитино!* – крикнув він, ухопивши її за холодну руку (М. Вовчок); *Бог зна що* ‘уживається для вираження здивування, обурення, незадоволення’ [Орест:] *Що ж то за книжки такі отреченні?* [Любов:] *А наукові, по філософії, психології і... психіатрії!* [Соня:] *Бог зна що!* (Л. Українка);

5) загрозу: *брати / взяти на Бога когось* ‘загрожувати когось-небудь, залякувати когось’ *Ви мене, товаришу, не знаю, хто ви, на Бога не беріть. Я вже намахався молотком за день, а як ви не стомились, то можете напалити* [грубу в клубі] (М. Зарудний); *Зрозуміло... Зараз я заїду до Рудого і візьму його трохи на Бога. Єсть підстава? Єсть... народне добро... злочинне недбальство...* (С. Добровольський); *щоб вас Господь побив* ‘уживається як прокляття і виражає побажання невдачі, лиха, всього недоброго’ *Щоб вас Господь побив праведним громом!* – каже тоді Шрам. – *За що се ти нас проклинаєш?* – каже, зумівшись, громада (П. Куліш);

б) жорстокість поведінки: *не боятися Бога* ‘діяти безсовісно, безсоромно або жорстоко’ *Хотіла було й сина привчити* [Горпина], *та як побачила, що він, Бога не боячися, проїжджих обміряє, і обважує, і облічує, ..так Горпина схаменулась, перестала йому волю давати* (Г. Квітка-Основ’яненко); *як Бог з черепахою розправляється* ‘дуже жорстоко, немилосердно’ *Вона грозилася розправитися з хлопцем, як Бог з черепахою.*

Зафіксовані поодинокі фразеологізми, що виражають:

1) беззмістовність комунікації: *Бог зна що* ‘нісенітниця, дурниця’ *А чого це ви поставали та руки позгортали та це й верзете Бог зна що?* – загомонів Кайдаш до синів (І. Нечуй-Левицький); [Явдоха:] *А він наслухався цих бурлак та й собі: та й поїду частя шукать...* [Мирон:] *Бог зна що вигадали!* (І. Карпенко-Карий);

2) категоричне заперечення під час комунікації: *хай (нехай) Бог (Господь) милує (боронить)* ‘уживається для вираження категоричного заперечення чогось-небудь’ *Хіба він тебе коли бив? – ..допитуюся я в Марти. – Хай Бог милує! Мене не бив, – одказує вона* (П. Мирний); *Що ви, товаришу гвардії старший лейтенант!* – заволав Хасцький. – *Хай Бог милує, щоби я гарбав та свавільничав!..* (О. Гончар); *Живи у мене, дочко! Чого ти маєш у чужому селі одинока сидіти! Хіба ти сирота, нехай Бог милує!* (М. Вовчок); *Параска, насмілившись, тихенько підійшла до вас та ухо аж до рота наставила, довідатись – чи дишете. Бо так ви лежали, немов – хай Бог боронить!* –

мертві (П. Мирний); **Нехай Господь боронить і милує!** – замурмотіли вони. – Ми не насмілилися й ногою ступити на панську землю... (Ю. Смолич);

3) насмішку, глузування в процесі комунікації: *брати на Бога* ‘кепкувати, глузувати, насміхатися з кого-небудь’ *Христя ніяк не могла второпати – жартують із нею, беруть на Бога чи правду кажуть?* (Є. Гуцало);

4) почуття відчаю в конфліктній ситуації: *Боже ти мій (милий, правий) ‘уживається для вираження великого відчаю, розпачу’* **Боже мій!** – вигукнув він трагедійним голосом. – *За що ж вам така кара?* (Д. Бедзик); *Вертається [Катерина], Несе йому сина. Несповита, заплакана Сердешна дитина. «Осьде воно, подивися! Де ж ти? заховався? Утік!.. нема!.. Сина, сина Батько одцурався! Боже ти мій!»* (Т. Шевченко); [Семен Мельниченко (підходить до хати):] **Боже мій милий!** *Якби ти знала... Така кручина! Вона мене зв’ялить, зсушить, із’їсть, бісова! Ви, жінки, не знаєте, що буває іноді на серці у чоловіка* (Л. Костенко); [Принцеса:] **Боже правий!** *І нащо йдуть вони [рятівники]? Чого бажають? Моєї волі? Ой, либонь неволі! Мене ж саме з них кожен хоче взяти, а я не хочу нічиєю бути* (Л. Українка);

5) почуття афекту в конфліктній ситуації: *Бог (Господь) розум одібрав (відняв) у кого ‘хто-небудь втратив здатність правильно, розсудливо мислити, діяти, втратив самоконтроль, не стримує себе’* *Недурно кажуть, що як має скластися лихо, то Бог і розум відбере* (М. Коцюбинський); *Брешеш!* – крикнув Денис, відіпхнувши хлопця від себе і вже не тямлячи, що й казати. *Так то вже у нього Бог і розум відняв* (Г. Квітка-Основ’яненко); *Да й страшна ж вона була! Без хустки, сиві коси тріпаються по плечах, розхристана... Ходить коло сина і все кричить, мов Господь їй розум одібрав* (М. Вовчок);

б) домагання: *взяти на Бога* кого ‘обманюючи, хитруючи, діючи нечесно, домагатися чого-небудь’ *Ти мене одурити хочеш, на Бога взяти* (В. Собко);

7) апеляцію до почуття сорому після конфліктної ситуації: *бійся / побійся Бога* ‘уживається з метою викликати у кого-небудь почуття сорому, жалю за свої вчинки, слова’ *Як я пишу в суд, то беру карбованця, як пишу до мирового, то дев’ять злотих, а як до царя, то хіба багато буде – синю?.. – Ей, бійся Бога, спусти хоч трохи... – Не можу! – Ну, то пиши* (М. Коцюбинський); *А ви чого ж це не писали?* [листів] – *суворо перебиває Хому замполіт. – На чорнявих мадярок задивились?.. – Що ви, товаришу гвардії майор! Побійтесь Бога! В мене теж чорнява! На все село молодиця!* (О. Гончар).

Аналогічно до вищерозглянутого компонентного поля, найбільшу частку серед зафіксованих фразеологізмів з компонентом БІС утворюють зосереджені на вираженні різних негативних почуттів до кого-, чого-небудь: *в біса* ‘уживається для вираження незадоволення, роздратування з приводу чогось’ *Бредуть [два кума], балакають про щось.. Аж ось, Де не взялась собака в біса – Чи з-під воріт, чи із-за ліса* (Л. Глібов); *То бувало й іде дід... А раз-таки в біса Потягнувся вже і я За дідом до ліса* (С. Руданський); *А тут ще на шиї [України] сиділи й «свої» – Усякої в біса халепи – заводчики, дідичі і глитаї* (В. Бичко); *до біса* ‘уживається, коли проганяють або відпускають кого-небудь з невдоволенням, обуренням; геть звідси, куди завгодно’ *Та пустіть її до біса, – крикнув затурканий писар. Молодицю пустили* (М. Вовчок); *Та забирайтесь ви всі до біса з вашим Мальованим* (І. Кочерга); *Господар пошепки наказував жінці: – Курей зранку не випускай, поки ці [німці] заберуться до біса. А то вже останніх виловлять гицелі* (В. Козаченко); *до бісячого батька* ‘уживається для вираження зневаги, презирства, злоби до кого-небудь, обурення з якогось приводу’ *Теперечки уже їм [німцям] скоро кінець, – казала кума з Літок, – як не поморозяться тут до бісячого батька, то витовчуть їх наші* (П. Загребельний); *к бісу повикидати, закидати* ‘уживається для вираження протесту проти кого-, чого-небудь, зневаги, презирства і т.ін. до когось, чогось’ *А, ти, нечестива! Зараз мені повішай образи, бо я*

отих твоїх протопиши з котиками та собачками геть **к бісу повикладаю** (І. Нечуй-Левицький); *Купили Жоху черевички, А Стьопі Богові – штани. І Савка Жох увесь аж сяяв, **Закинув к бісу постолі*** (С. Воскресенко); у бісового (чортового) батька ‘уживається для вираження незадоволення, роздратування, досади з приводу чого-небудь’ *Де ж це мої гроші? Де ж це вони у бісового батька поділись?..* (М. Кропивницький); *Де воно, – каже, в чортового батька коноплі ті? Холод такий, а тут підперезатися нічим... хоч би мотузок, або що, виплести* (А. Тесленко); *хай йому (тобі, їм) біс* ‘уживається для вираження досади, роздратування, гніву з приводу чого-небудь’ *Що ж, люди, може, насправді будемо панові зносити і звозити своє добро, ще й штраф платити за те, що поле зорали? – **Хай йому біс!*** (М. Стельмах); *Я кіньми торгував, це було. Але з твоїм дідом ніякого діла не мав. **Хай тобі біс*** (О. Корнійчук); *Минув я п’яних – **хай їм біс**, А то іще розквасять ніс* (І. Нехода); який біс ‘уживається для вираження незадоволення чиймись діями, вчинками’ *«І який там біс кублиться вночі на тому винограднику? Скоро спіймаю – поперебиваю ноги...» – чує вона суворий батьків голос і тремтить* (М. Коцюбинський); якого біса (ідола) ‘уживається для вираження докору, незадоволення ким-, чим-небудь’ ***Якого біса ти спеклася?** Хіба на світі нажилася* (І. Котляревський); *Гетьте к нечистій матері! – крикне жорстокий запорожець. – **Якого біса лазите передо мною?*** (П. Куліш); *Яким знову за своє: – Сміються?! **І якого біса** їм смішно?* (П. Мирний); ***Якого біса** мені тут сидіти – здивувався Бульба, звертаючись до Товкача. – Щоб я став гречкосієм, пічкурор* (О. Довженко); ***Якого йому ще ідола** треба? Лавка, дім свій, дітей нема, тільки двоє їх з отою беззубою* (Г. Хоткевич); якого бісового батька (сина) ‘уживається для вираження обурення, незадоволення чиймись діями, вчинками’ ***Якого це бісового батька** ви стоїте, згорнувши руки, діла не робите..!* – крикнув Кайдаш (І. Нечуй-Левицький); *Чіпко, – гукнув Лушня... – **якого ти бісового батька** качаєшся та рвеш на голові волосся?* (П. Мирний); *Ну, **якого ви бісового сина** зібралися сюди, очі повитріщали? – почули вони у розчинене вікно Колісникової квартири* (П. Мирний).

Середні за кількістю групи утворюють фразеологізми, що виражають:

1) різке небажання взаємодіяти з кимось (чимось), комунікувати: *до біса* ‘уживається для вираження категоричного небажання мати справу з ким-, чим-небудь, терпіти когось, щось’ *Не вперше їй чути від чоловіка цю пісню... збудую [канал] і більше не буду. І на Інгульці чула: кину **до біса**, кладовщиком або завгаром піду... А після того, як циган, знову перекочував сюди і її потяг* (О. Гончар); *І вже відійшовши від Устини, Стадницький відчув, як в душі почав підводитись гнів проти цієї мужички, проти всього мужицького роду **До біса** якогось вовка сіроманця, **до біса** мисливську забавку, бо є інші сіроманці, яких треба провчити назавжди* (М. Стельмах); *к бісу* ‘уживається для вираження категоричного небажання мати справу з ким-, чим-небудь, повертатися до чогось’ *Очі дивились мрійно кудись за вікно в місячну морозну ніч. А потім одвернувся: **«К бісу!»** Розгорнув книжку і.. вп’явся очима в дрібненький шрифт* (А. Головка); *к бісу їхати* ‘уживається для вираження бажання позбутися кого-, чого-небудь’ *І **к бісу**, коли не хоч!* – сказала Марина, як Христя на її прохання посидіти ще не здалася (П. Мирний); *Додому хочу, – буркнув.. Велесич.. – **То їдьте к бісу!*** – втрутився Кузьма Сновидич (В. Шевчук); *та ну її (їх) к бісу лисому* ‘уживається для вираження небажання мати справу з ким-, чим-небудь, негативного ставлення до когось, чогось’ *Та до купини головою Покрив [козак] очі осокою. **Та ну її** [пісню] **к бісу**, це нудна! Співай до танців* (П. Мирний); ***Та ну їх к бісу**, це кубло зміїне. Краще про життя поговоримо* (М. Стельмах); *Думаю, треба швидше до лісу. Поки сюди-туди, викличуть гади парочку пікіронів-бомбардувальників, **ну їх к бісу лисому!** Зіпсують дорогу* (Ю. Яновський); *Словом, Лукашевич панував, Серед моря муки і проклять... **Ну, та к бісу!** Хто це пригадав? Панували – більш не панувать!* (М. Рильський);

2) цілковите заперечення в процесі конфліктної ситуації: *бісового (чортового) батька* ‘уживається для повного заперечення’ *От і кажуть: важке діло ціпом махати або косою тягти. Брехня! писати важче. Там аби здужав – усією рукою держи, та знай тягни, а тут – самими пальцями володій, заставляй їх виводити літеру за літерою... виведеш бісового батька!* (П. Мирний); *Еге! Бісового батька мене обдуриш* (Г. Хоткевич); *Ну, що, перев’язали, чортового батька!* Сміялись запорожці (О. Довженко); *де в біса!* ‘уживається для вираження заперечення, спростування чого-небудь’ *А що, куме, багато заробив грошеньят на заробітках? – Де в біса! Тепер не те стало, що колись у старовину* (Словник Грінченка); *Дивився, як там лев здыха... Що тепер із ним зробилось! Де в біса й сила тая ділась* (Л. Глібов); *Годі, кажу, вам рюмати; не де в біса дінусь, вернусь іще сто раз до вас, нікчемне ви бабство* (П. Куліш); *кий його біс!* ‘уживається для вираження заперечення, спростування; зовсім ні’ *Чіпка випив і собі [чарку]. – Що посолодшало? – Кий біс!* (П. Мирний); *Стріляють не по нас, а понад нами! – Може ми в мертвім просторі? – Кий біс!* *Дивись... Вони приблизно зміряли кут від вершини сопки до них. Виходило, що кулі могли б сікти по них* (О. Гончар); *За що це нас, братця, позапирали в цю тісну хурдигу! – питає Максим, оглядаючи чорні, як сажа, стіни некрутської. – А це щоб не втік! – одказав хтось. – Та кий його біс* думав тікати (П. Мирний); *кий чортів батько* ‘уживається для вираження заперечення; зовсім (ні)’ *А я [шкапа] чувала, та й не раз, як про людей гукають всюди, що люди розумніші нас... Кий чортів батько – брешуть люди!* (Л. Глібов);

3) байдужість, примирення з конфліктною ситуацією: *біс (чорт, дідько) із ним (нею)* ‘уживається для вираження примирення з чим-небудь, байдужості до когось, чогось’ *Ну і біс із ним!* – відмахнувся Ясень, оволодівши трохи собою. – Є чого так пережити (Ю. Бедзик); *Чорт з нею, з економією. Подумаєш – щастя. Була б шия, а ярмо знайдеться!* (А. Головка); *Продам [корову] для такого чоловіка! Дідько з нею!* (М. Стельмах); *хай (нехай) йому (їм) біс* ‘уживається для вираження байдужості, втрати інтересу до кого-, чого-небудь, мимовільної згоди з чимось’ *Та нехай йому біс, з його городом, коли він [молодий] такий поганий, одкидайся краще, – вговоряла Хівря, – а що це не брехня, тес я добре знаю* (Г. Григоренко); *Він [кіт] скочив на полицю і з миски ковбасу під припічок поніс. – Жди тих мишей, – подумав, – хай їм біс* (Л. Глібов); *Хай їм біс, усім цим запасам! Зараз поділимо всі ці сластьони на три рівні половини, як кажуть одесити, і будемо чаювати* (П. Загребельний).

Нарешті, окремо фіксуємо поодинокі фразеологізми, що позначають: *біси його (вашому) батькові* ‘уживається як лайка’ *Біси його батькові!* – гукнула вона [Марія], тільки що Христя показала на порозі (П. Мирний); *Ага, не злюбила правди? Заховалася. Правда у вічі заколола, – все гнівніше і гнівніше почав Колісник. – Біси вашому батькові!* – уже далі прямо гукнув він (П. Мирний); *Чом ти йому зуби не полічив? – загомоніли кругом... – Еге... чом! Коли він [пан] – біси його батькові, не вздрів відкіля й вихопився!* (П. Мирний); *на якого бісового (чортового) батька* ‘навіщо, для чого’ *На бісового батька ти оце завітчала колючками драбину, неначе молоду до вінця!* – гукнув він до жінки (І. Нечуй-Левицький); *Коли ж моїх пісень вам мало. – Він сам собі мовляє так, – Тривайте, я й так заспіваю! Ще, може, й краще... Я вже знаю! На бісового батька й Шпак!* (Л. Глібов); *Нехай іде, куди очі втрапляють, на чортового батька він нам?* (М. Кропивницький); *Ну, що мені з тобою робити? Натовкти твоїм дурним лобом об сосну шкода – всохне. Вона хоч тіль дає, а ти на якого чортового батька живеш на світі?* (Г. Тютюнник); *На батька бісового я трачу, І дні, і пера, і папір!* (Т. Шевченко).

Висновки та перспективи дослідження. Конфліктогенні фразеологізми з компонентами БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ) – стійкі образні вислови з оцінною конотацією, вживані в різноманітних ситуаціях конфліктної комунікації. Можна констатувати, що дихотомія ‘добро / зло’ між зазначеними етнокультурно значущими

лексемами стирається, нівелюється, – усі фразеологізми, що вміщують їх у своєму компонентному складі, постають переважно негативнооцінними. Найбільшу групу серед зафіксованих фразеологізмів з компонентом БОГ формують зосереджені на вираженні різних негативних почуттів до кого-, чого-небудь (незадоволення зокрема); «серединні» групи утворюють фразеологізми, що виражають: застереження в процесі конфліктної ситуації; характеристику розумово обмеженої людини, не здатної виступати адекватним суб'єктом конфліктної ситуації; почуття згоди в процесі конфліктної ситуації; за допомогою одного фразеологізму кілька різних почуттів одночасно, здебільшого негативного плану; загрозу; жорстокість поведінки; поодинокі фразеологізми з компонентом БОГ виражають: беззмістовність комунікації; категоричне заперечення під час комунікації; насмішку, глузування в процесі комунікації; почуття відчаю в конфліктній ситуації; почуття афекту в конфліктній ситуації; домагання; апеляцію до почуття сорому після конфліктної ситуації. Найбільшу частку серед зафіксованих фразеологізмів з компонентом БІС утворюють зосереджені на вираженні різних негативних почуттів до кого-, чого-небудь; серединну позицію займають фразеологізми, що виражають: різке небажання взаємодіяти з кимось (чимось), комунікувати; цілковите заперечення в процесі конфліктної ситуації; байдужість, примирення з конфліктною ситуацією; поодинокі фразеологізми з компонентом БІС вживаються як лайка та як позначення недоцільності, безглуздості. У перспективі – різноаспектний, комплексний аналіз інших груп конфліктогенних фразеологізмів української мови.

Література

1. Білоконенко Л. А. Українськомовна репрезентація міжособистісного конфлікту : автореф. дис. ... докт. філол. наук. Київ, 2017. 39 с.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Київ, 2006. 703 с.
3. Коляда Е. Фразеологічні одиниці сучасної англійської мови на позначення динаміки конфлікту. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. Вип. 17. С. 211–219.
4. Савченко Л. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь, 2013. 600 с.
5. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ; Черкаси, 2004. 276 с.

References

1. Bilokonenko, L. A. (2017), *Ukrainian representation interpersonal conflict : Author's thesis [Ukrayins`komovna reprezentaciya mizhosoby`stisnogo konfliktu : avtoref. dy`s. ... dokt. filol. nauk]*, Kyiv, 39 p.
2. Zhaivoronok, V. (2006), *Signs of Ukrainian ethnoculture [Znaky` ukrayins`koyi etnokul`tury`]*, Kyiv, 703 p.
3. Koliada, E. (2013), *Phraseological units denoting conflict dynamics in modern English [Frazеologichni ody`ny`ci suchasnoyi anglijs`koyi movy` na poznachennya dy`namiky` konfliktu]*, Lesia Ukrainka Eastern European National University Scientific Bulletin, Issue 17, pp. 211–219.
4. Savchenko, L. (2013), *The phenomenon of ethnocodes of spiritual culture in the phraseology of the Ukrainian language: etymological and ethnolinguistic aspects [Fenomen etnokodiv duxovnoyi kul`tury` u frazeologiyi ukrayins`koyi movy` : ety`mologichny`j ta etnolingvisty`chny`j aspekty`]*, Simferopol, 600 p.
5. Selivanova, O. (2004), *Essays on Ukrainian phraseology (psychocognitive and ethnocultural aspects) [Nary`sy` z ukrayins`koyi frazeologiyi (psy`xokognity`vny`j ta etnokul`turny`j aspekty`)]*, Kyiv; Cherkasy, 276 p.

И. В. Гарбера,

*Донецкий национальный университет имени Василя Стуса,
кафедра общего и прикладного языкознания и славянской филологии*

КОНФЛИКТОГЕННЫЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С КОМПОНЕНТОМ БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ)

Статья посвящена анализу конфликтогенных фразеологизмов с компонентами БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ). Дано определение конфликтогенных фразеологизмов. Подобраны и классифицированы конфликтогенные фразеологизмы с компонентами БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ) в сопровождении с соответствующими контекстами употребления.

Ключевые слова: конфликтогенные фразеологизмы, компоненты БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ), межличностный конфликт, конфликтная коммуникация.

I. V. Harbera,

*Vasyl' Stus Donetsk National University,
Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology*

THE CONFLICTOGENIC PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENTS БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ)

The purpose of the article is to characterize the conflictogenic phraseological units with the components БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ). The object of study is Ukrainian-language phraseological units with the components БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ) to denote conflict communication. The subject of research is the quantitative and qualitative classification of the conflictogenic phraseological units with the components БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ). Among the applied research methods: descriptive (for selection, classification and characteristics of the studied phraseology), linguo-cultural (to determine the cultural content of the lexical components БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ)), contextual analysis (to characterize the contextual environment of the studied phraseology), distributive analysis (for segmentation of conflict communication texts and identification of relevant phraseological units within them). Conflictogenic phraseological units with the components БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОРТ) – stable figurative expressions with evaluative connotations, used in various situations of conflict communication. It can be stated that the dichotomy ‘good / evil’ between these ethnoculturally significant tokens is erased, leveled – all the phraseological units that contain them in their component composition appear mostly negative. The largest group among the recorded phraseology with the component БОГ is formed focused on the expression of various negative feelings towards someone or something (dissatisfaction in particular); "middle" groups form phraseological units that express: warnings in the process of conflict; characteristics of a mentally handicapped person who is unable to act as an adequate subject of a conflict situation; a sense of agreement in a conflict situation; with the help of one phraseological unit several different feelings at the same time, mostly of a negative plan; threat; cruelty of behavior; singly used phraseological units with a component БОГ express: meaningless communication; categorical objection during communication; ridicule in the process of communication; feelings of despair in a conflict situation; feelings of affect in a conflict situation; harassment; an appeal to shame after a conflict situation. The largest share among the recorded phraseology with the component БІС is formed by focusing on the expression of various negative feelings towards someone or something; the middle position is occupied by phraseology, which expresses: a sharp reluctance to interact with someone (something), to communicate; complete denial in the process of conflict; indifference, reconciliation with the conflict situation; single

phraseological units with the component БІС are used as a curse and as a sign of inexpediency, nonsense. In the future – a multifaceted, comprehensive analysis of other groups of the conflictogenic phraseological units of the Ukrainian language.

Key words: conflictogenic phraseological units, components БОГ (ГОСПОДЬ) / БІС (ЧОПТ), interpersonal conflict, conflict communication.